

Gospodarski kriminal v SR Sloveniji

Mitja Deisinger*

UVOD

V zadnjem obdobju se vse bolj povečuje zanimanje za gospodarski kriminal. Spričo svetovne gospodarske recesije in s tem povezanih težav v gospodarskem poslovanju je gospodarski kriminal v ospredju razmišljanj tudi drugod po svetu. Pri nas se s tem problemom ukvarjajo tudi skupščinski, izvršilni in partijski organi.

Takšno poglobljeno razmišljanje temelji na naraščanju nezakonitosti v sedanjem zaostrenem gospodarskem položaju, zlasti zaradi težav z devizno likvidnostjo, neugodnega gibanja proizvodnje in visoke stopnje inflacije. Ugotovitve in ukrepi skupščinskih, izvršilnih in partijskih organov so zato naravnane na organe odkrivanja in pravosodne organe, ki naj bi povečali učinkovitost in zaostriili prisilo, širša družbena aktivnost pa je prav tako naravnana na preprečevalno ukrepanje, na preprečevanje možnosti za nadaljnje razraščanje tega kriminala.¹

Pojem gospodarskega kriminala

Ko govorimo o gospodarskem kriminalu, se moramo najprej ustaviti ob pojmu tovrstnega kriminala. V teoriji in praksi se zanj uporabljajo različne teorije.² Menimo, da bi bilo najbolj ustrezno kot gospodarski kriminal opredeliti tiste nevarne napade na gospodarstvo oziroma tista ogrožanja družbeno-gospodarskih odnosov, ki jih kazenska zakonodaja določa kot kaznivo dejanje, gospodarski prestopki ali gospodarski prekršek, ki jih storijo fizične osebe ali organizacije združenega dela pri gospodarsko-finančnem poslovanju, kot tudi sicer pri upravljanju, poslovanju, razpolaganju z družbenim premoženjem in njegovem varovanju. Od takšne definicije je v teoriji nekaj odstopanj, zlasti pa nastajajo tudi ožje opredelitve tega kriminala, zlasti npr. tako imenovani kriminal belega ovratnika.³

V praksi se z opredelitvijo pojma gospodarskega kriminala pojavljajo še večje težave. Obstojijo že določene razlike pri statističnem zbiranju podatkov za tovrstni kriminal med organi za notranje zadeve, javnimi tožilstvi in sodišči.

* Mitja Deisinger, dipl. pravnik, namestnik javnega tožilca SR Slovenije.

¹ V tej zvezi opozarjamo npr. na sklepe 9. kongresa ZKJ, 3. seje CK ZKJ itd., vse iz leta 1982.

² Glej npr. Tušek, stran 179—183, Giuseppe di Gennaro, Eduardo Vetere, stran 313—317, Pogovor Naših razgledov, stran 240/77.

³ Tušek, stran 173—179.

Značilno za vse te statistične obdelave pa je, da v pojem gospodarskega kriminala zajemajo širše področje kot večina pravnih teoretikov. Tako npr. javna tožilstva uvrščajo v gospodarski kriminal kazniva dejanja zoper gospodarstvo in enotnost jugoslovanskega trga, zoper upravljanje družbenih sredstev in naravna bogastva, zoper uradno dolžnost in javna pooblastila ter kršitve in zlorabe samoupravljanja in kazniva dejanja zoper družbeno premoženje. Tako širok pojem gospodarskega kriminala sicer daje določeno sliko ogrožanja družbenega premoženja, vendar pa obsega tudi del kaznivih dejanj, zlasti iz poglavja kaznivih dejanj zoper družbeno premoženje, ki nikakor ne sodijo sem, saj so primeri klasične premoženjske kriminalitete.

Ob teh praktičnih pojmovanjih obsega gospodarske kriminalitete se zastavlja še nadaljnje vprašanje. Omenjeni nedvomno preširoko vzeti podatki o gospodarski kriminaliteti namreč služijo skupščinskim in drugim organom za oceno gospodarskega kriminala in hkrati s tem kot temelj za sprejemanje ukrepov. Podatki organov odkrivanja in pravosodnih organov pa so spričo preširokega zajemanja podatkov včasih vprašljivi, saj lahko dajo popačeno sliko gospodarskega kriminala.

V tem sestavku se bomo osredotočili le na kazniva dejanja kot najhujšo obliko gospodarskega kriminala, medtem ko bomo gospodarske prestopke omenili le delno v povezavi s kaznivimi dejanji. Za podlago ocene bomo vzeli tako podatke o celotnem ogrožanju družbenega premoženja z vsemi zgoraj omenjenimi kaznivimi dejanji kot tudi podatke za pravi gospodarski kriminal, ki ga bomo skušali izluščiti iz zbranih podatkov. Menimo namreč, da je možno dobiti relativno ustrezno sliko pravega gospodarskega kriminala, če iz statistične obdelave gospodarskega kriminala pri javnih tožilstvih izločimo iz števila obtoženih oseb kazniva dejanja tatvin, velikih tatvin, ropov, roparskih tatvin, goljufij in drugih kaznivih dejanj na škodo družbenega premoženja, storjenih s strani storilcev, ki niso zaposleni pri oškodovani delovni organizaciji ali drugi družbenopravni osebi. Tako torej dobimo podatke za napade na družbeno premoženje, storjene s strani storilcev iz oškodovanih delovnih organizacij ter napade drugih oseb na določene prvine našega gospodarskega sistema, kot so npr. carinsko in devizno poslovanje, davki, blagovni promet itd.

Obravnavani gospodarski kriminal se nanaša le na območje Socialistične republike Slovenije.

Pri tem pa moramo pripomniti, da primerjava podatkov z ostalimi republikami in pokrajinami kaže, da je gibanje in sestava gospodarskega kriminala praktično enako v vsej državi in da torej slovenske značilnosti kažejo tudi vse posebnosti gospodarskega kriminala v Jugoslaviji.

Vrednost statističnih podatkov

Pri obdelavi statističnih podatkov se opiramo na podatke javnih tožilstev v SR Sloveniji.⁴ Kot je bilo že zgoraj omenjeno, povzemamo podatke o vseh napadih na družbeno premoženje ter podatke za ožjo skupino pravega gospodarskega kriminala. Na statistične podatke javnih tožilstev smo se oprli iz več razlogov. Praktično se pri nas lahko obdelujejo le podatki organov odkrivanja, javnih tožilstev in sodišč. Za statistično obdelavo bi bilo najbolj idealno, če bi se podatki nanašali na kazniva dejanja, ki so bila storjena v letu poročanja, ter bi za te zadeve že obstajale pravnomočne sodbe. V praksi tega seveda ni mogoče doseči. Glede na čas storitve kaznivega dejanja so seveda najbližji podatki organov odkrivanja, najbolj točni pa so podatki sodišč o pravnomočnih sodbah, ki pa so seveda časovno najbolj oddaljene od časa storitve kaznivega dejanja. Tako se pokaže, da še najbolj realne podatke dajejo prav podatki javnih tožilstev. Pri tem moramo namreč upoštevati, da organi za notranje zadeve kot organi odkrivanja z najbolj urejenimi podatki prijavijo le del kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete (v povprečju nekaj prek 50 %). Del ovadb za storilce kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete javna tožilstva seveda zavržejo (na splošno se giblje odstotek zavrženih ovadb zoper storilce vseh kaznivih dejanj po uradni dolžnosti med 25 % in 40 %). Če naprej analiziramo podatke javnih tožilstev, lahko ugotovimo, da v povprečju pride po obtožbah javnih tožilstev do obsodilnih pravnomočnih sodb v več kot 90 %. Poleg tega vsakoletni podatki javnih tožilstev za gospodarski kriminal obsegajo v obtožbe zajeta kazniva dejanja, ki so bila v povprečju v okrog 85 % storjena v obdobju poročanja in leto prej. Z drugimi besedami, podatki javnih tožilstev zajemajo v okrog 85 % kazniva dejanja zadnjih dveh let, kar se v kasnejših postopkih izkaže v prek 90 % kot pravnomočno ugotovljeno z obsodilnimi sodbami.

⁴ Vsi številčni podatki ter podatki o posameznih primerih so povzeti iz letnih poročil Javnega tožilstva SR Slovenije.

Ti podatki tudi ustrežneje prikazujejo gibanje kriminalitete kot podatki sodišč, ker so pač, kot je bilo že omenjeno, pravnomočne sodbe glede časa najbolj oddaljene od časa storitve kaznivega dejanja, poleg tega pa pravnomočne sodbe zajemajo po času storitve kaznivega dejanja iz večjega časovnega obdobja, kot obtožbe javnih tožilstev.

S podatki javnih tožilstev torej lahko zajemamo določen realen odstotek pojavnosti kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete, ker se moramo pač zavedati, da so ti podatki vendarle relativni, saj zajemajo le ugotovljeno kriminaliteto, ne pa temnega polja. Temno polje je prav v gospodarski kriminaliteti še razmeroma neraziskan pojav, glede na okoliščine teh kaznivih dejanj pa lahko sklepamo, da obsega razmeroma velik delež.

Ob ocenjevanju vrednosti statističnih podatkov lahko ugotovimo, da goli statistični podatki ne povedo dovolj in dajejo lahko tudi popačeno sliko. Kolikor se zadovoljimo z zgoraj omenjenim zajemanjem podatkov glede samega pojma gospodarske kriminalitete, se zastavi vprašanje, ali zbrani podatki dajejo pravilno zrealno sliko gospodarske kriminalitete z upoštevanjem, da je določen delež teh kaznivih dejanj v temnem polju, vsakokrat v približno enakem razmerju. Prav slednje je namreč eden od največjih problemov vrednotenja statističnih podatkov, saj lahko boljše in dejavnejše odkrivanje kaznivih dejanj vsako leto spremeni statistične podatke, ne da bi se kriminal v resnici povečal ali zmanjšal. Zato menimo, da je pri ocenjevanju statističnih podatkov potrebno brez dvoma ocenjevati, kakšen vpliv ima na povečanje števila odkritih kaznivih dejanj dejavnost organov odkrivanja, ter to v primerjavi statističnih podatkov za prejšnja leta nedvomno upoštevati. Poleg teh dveh komponent, torej samega številčnega porasta ali padca števila kaznivih dejanj, ter povečane ali zmanjšane dejavnosti organov odkrivanja, pa moramo nedvomno upoštevati tudi vzroke za naraščanje ali upadanje kaznivih dejanj. Pri gospodarski kriminaliteti moramo med te vzroke nedvomno šteti, kot smo že omenili, v zadnjem obdobju zaostren gospodarski položaj z vsemi možnimi učinki, ki je močan kriminogen dejavnik, kot tudi spremljajoče sprejemanje predpisov v gospodarstvu ter druge ukrepe izvršilnih organov v zvezi s stabilizacijskimi prizadevanji. Če poleg številčno ugotovljenega naraščanja kaznivih dejanj in povečane dejavnosti organov odkrivanja, ki jo le-ti poudarjajo, upoštevamo še nastanek omenjenih kriminogenih dejavnikov,

nove predpise in ukrepe, lahko vendarle sklepamo, da pojavne oblike gospodarske kriminalitete dokaj realno kažejo celotne odklonske pojave v našem gospodarstvu. V zadnjih letih lahko torej naraščanje gospodarske kriminalitete ugotavljamo iz več zornih kotov, zato nam lahko tudi sami statistični podatki marsikaj povedo.

Pri obravnavanju statističnih podatkov moramo poudariti še to, da so v praksi podatki o številu kaznivih dejanj gospodarske kriminalitete, zajeti v obtožbah, vedno višji od števila obtoženih za tovrstna kazniva dejanja. Ta razlika izhaja iz dejstva, da je vedno večje število storilcev, ki store kazniva dejanja v steku, kot pa število skupinske kriminalitete, torej primerov, ko več oseb stori eno kaznivo dejanje.

Gibanje gospodarskega kriminala

Na podlagi omenjenih podatkov javnih tožilstev lahko iz več zornih kotov opazujemo številčno gibanje gospodarskega kriminala. Vzemimo najprej vsa kazniva dejanja zoper družbeno premoženje, kot že omenjeno širšo opredelitev gospodarskega kriminala, ter pogledjmo gibanje tega kriminala in njegov odnos do vseh kaznivih dejanj pod obtožbo, za obdobje od leta 1971 do 1982.

Leto	Vsa kazniva dejanja	Kazniva dejanja v gospodarstvu	Delež v odstotkih
1971	17 164	3301	19,23
1972	18 805	3760	19,99
1973	18 866	3962	21,00
1974	17 663	3607	20,42
1975	19 800	4347	21,95
1976	20 111	4638	26,06
1977	18 851	4011	21,28
1978	15 827	3999	25,27
1979	14 324	3112	21,70
1980	17 001	3849	22,64
1981	16 390	4879	29,76
1982	19 331	6011	31,09

Gornje številčno gibanje kaznivih dejanj v gospodarstvu se ujema tudi z nastajanjem kriminogenih dejavnikov za tovrstna kazniva dejanja ter dejavnostjo organov odkrivanja. Gospodarski kriminal se je namreč najbolj razbohotil v obdobju tako imenovanega liberalnega gospo-

darjenja med leti 1968 in 1972, ko so se razpasle tako imenovane »koristne malverzacije«, fiktivno poslovna dokumentacija, switch posli, črni skladi v tujini itd.⁵ Po znanem pismu tov. Tita in Centralnega komiteja ZKJ je prišlo do širše družbene akcije za odstranjevanje in preprečevanje nezakonitosti v gospodarstvu, pri čemer je bila poudarjena zlasti večja dejavnost organov za notranje zadeve. Ta je povzročila tudi več odkritih kaznivih dejanj, kar se lepo kaže tudi nekaj kasneje pri podatkih iz obtožb javnih tožilcev, ki so v letu 1975 in 1976 precej porasla. Sklepamo lahko, da je imel poostren nadzor v gospodarskem poslovanju tudi vpliv na večjo zakonitost ter da so tudi kazenski postopki imeli določen splošnopreprečevalni učinek. Tako so začela kazniva dejanja v gospodarstvu po statističnih podatkih izrazito padati od leta 1977 do leta 1979, ko so dosegla najnižjo točko.

V zadnjih treh letih ugotavljamo torej izrazito naraščanje tovrstnih kaznivih dejanj. Kot smo že omenili, gre to povečanje delno na rovaš boljšega odkrivanja, predvsem organov za notranje zadeve. Ne smemo pa pri tem pozabiti, da se je pojavila tudi vrsta vzrokov, ki omogočajo nastanek teh kaznivih dejanj. Smo namreč priča naraščajoči inflaciji, oteženemu poslovanju organizacij združenega dela v zaostrenih gospodarskih razmerah, pravni neurejenosti na nekaterih gospodarskih področjih, občasnim motnjam na trgu, stalnemu padcu realnih osebnih dohodkov ter še drugim negativnim pojavom, ki povzročajo kršitve v poslovanju organizacij združenega dela, zlorabe odgovornih oseb, kakor tudi različne oblike osebnega prilaščanja družbenih sredstev. Kot pomemben vzrok za kazniva dejanja gospodarske kriminalitete se pojavlja poslabšan socialni položaj storilcev teh kaznivih dejanj, rast cen in življenjskih stroškov ter s tem povezan padec osebnega standarda, kar si storilci skušajo nadoknaditi s kaznivimi dejanji. Poleg zlorabljanja družbene lastnine v gospodarstvu smo priča naraščanju tako imenovanega drobnega kriminala v gospodarstvu. S takšnim kriminalom pa se vendarle ogrožajo različna področja gospodarstva, kot so npr. blagovni promet, davki, devizno poslovanje, carinska zaščita itd.

Te ugotovitve potrjujejo tudi številčni podatki o obtoženih osebah za pravi gospodarski kriminal, kot smo ga skušali opredeliti z izločitvijo podatkov za storilce kaznivih dejanj na škodo družbenega premoženja, ki niso zaposleni

⁵ Deisinger, str. 14—19, Stezinar, str. 154—156.

pri oškodovani delovni organizaciji ali drugi družbenopravni osebi. Ti podatki so za obdobje od leta 1980 do 1982 naslednji:

Leto	Obtožene osebe za gosp. kriminal
1980	2231
1981	2120
1982	2840

Hkrati s številom kaznivih dejanj zoper družbeno premoženje iz leta v leto narašča tudi povzročena škoda. V zadnjih treh letih se je višina povzročene škode na družbenem premoženju gibala takole:

Leto	Škoda na družbenem premoženju
1980	45 242 000 din
1981	51 425 000 din
1982	75 747 000 din

Vsi številčni podatki tedaj izkazujejo naraščanje gospodarskega kriminala v naši republici. Ne glede na delež neodkritih kaznivih dejanj lahko ugotovimo, da gre za dokaj stvaren prikaz naraščanja tovrstne kriminalitete, saj smo to naraščanje pojasnili, kot je že omenjeno, iz več zornih kotov. Družbena nevarnost kriminalitete je nedvomno velika, zlasti sedaj v obdobju gospodarske stabilizacije, z naraščanjem gospodarske kriminalitete se namreč hkrati vnaša v naše gospodarstvo nezakonitost, kar ima nedvomno negativen vpliv na vsa stabilizacijska prizadevanja.⁶

V nadaljevanju bomo skušali prikazati sestavo gospodarskega kriminala, pri čemer bomo analitično razvrstili ta kriminal v več značilnih skupin ter skušali povezati posamezna kazniva dejanja pa tudi vzroke, ki povzročajo naraščanje teh kaznivih dejanj.

Gospodarski kriminal v organizacijah združenega dela

V organizacijah združenega dela smo priča trem oblikam kriminalitete. Te se kažejo predvsem v različnih načinih osebne prilaščanja

⁶ Gozze-Gučetić, stran 418.

družbenih sredstev; drugi splet nezakonitosti se pojavlja v raznih oblikah nevestnosti, medtem ko se kot tretja oblika zlorab organizacije združenega dela kaže kot pojav tako imenovanih skupinskih okoriščanj.

Med osebnimi okoriščanji je število grabežev kot najhujša oblika prilaščanja ostalo v lanskem letu približno na predlanski ravni (v letu 1981 — 43 in v letu 1982 — 42 obtoženih), vendarle pa se na splošno širijo primeri prilaščanja družbenih sredstev s strani delavcev oškodovanih organizacij združenega dela. Tako so se npr. ponoverbe v lanskem letu povečale za 36 %, zlorabe položaja iz koristoljubja za 13 % in goljufije v službi za 71 %. Tako je mnogo lažnih računov s prikazovanjem fiktivnih službenih potovanj (kilometrine, dnevnice). Ponoverbe se pojavljajo v primerih, ko odgovorne osebe (poslovodje, blagajniki, prodajalci) razpolagajo z denarjem, bodisi da gre za izkupičke (v trgovinah, na bencinskih črpalkah, poštah), potovalne čeke ali za blago. Le kot primere navajamo, da sta npr. dva skladiščnika v tovarni pohištva skupaj s petimi avtoprevozniki v dveh letih nakradla za 1 200 000 din vrednosti raznih elementov kuhinjskega pohištva. Dva serviserja fotokopirnih strojev sta si prilastila za več kot 200 000 din rezervnih delov za nameravano novo obrt, več delavcev vlakovnega osebja pa si je z lažnimi vpisi delovnih ur prilastila od 36 000 do 85 000 din protipravne premoženjske koristi. Izkoriščeno je bilo celo organiziranje tečajev, pri katerem sta si direktor hotela in organizator dopolnilnega izobraževanja prilastila na škodo šolskega centra 61 000 din. Kot nova pojavna oblika se je pojavilo tudi kaznivo dejanje grabeža, posredno povezano z računalniško obdelavo podatkov. Dve delavki sta bili namreč fiktivno zaposleni s pogodbama o delu pri računalniku, odgovorna oseba pa je pobirala denar, ki je bil po dogovoru z računalnika nakazan na njuna žiro računa za namišljeno opravljeno delo, tako da si je storilec na tak način pridobil 300 000 dinarjev.

Mnogim storilcem je ta kazniva dejanja omogočilo neurejeno in pomanjkljivo nadzorovanje knjigovodskih listin in blagajniškega poslovanja. Dejanja niso bila pravočasno odkrita tudi zaradi nevestnega dela nekaterih popisnih komisij, ki pri inventurah niso preverjale stanja zalog, čeprav so bile prikazane v nesorazmernih količinah, ter niso razčiščevale pravih vzrokov za ugotovljeni primanjkljaj. Prav tako je tudi pomanjkljivo in nezadostno zavarovanje družbene lastnine storilcem pogosto olajšalo prilaščanje

delovnega orodja, rezervnih delov, gradbenega materiala in drugega blaga.

Škoda nastala tudi zaradi raznih nevestnosti in malomarnosti pri opravljanju del in nalog, čeprav v kazenskih postopkih očitno ne obravnavajo vseh oblik tovrstnih kaznivih dejanj. Kljub temu se je število kaznivih dejanj nevestnega gospodarjenja povečalo po obtožbah javnih tožilcev v lanskem letu za več kot 50 % glede na leto 1981. Nevestno gospodarjenje v nekaterih primerih nastane tudi zaradi težav v gospodarskem poslovanju. Tako sta se npr. dve gradbeni podjetji znašli v težavah, ko sta pri gradnji ulic prevzeli izvajanje za prenizko kupnino zato, da bi sploh dobili posel. Iz težav se je eno podjetje izklopalo tako, da ene od sedmih ulic sploh ni gradilo, krajevni skupnosti pa je poslala račun za neopravljeno delo. Drugo podjetje pa je položilo na cesto bistveno manjšo plast betona, kot bi ustrezal. Ker pa je moralo to popraviti, je škoda znesla okrog 1 700 000 din. Odnos med družbenim in zasebnim sektorjem je še vedno tista kritična točka poslovnih odnosov, kjer prepogosto prihaja do precejšnjih škod za organizacijo združenega dela. Tako je bil ugotovljen primer, da sta delovna organizacija in upravni organ močno preplačala dela zasebnemu obrtniku (v obeh primerih za več kot 1 000 000 din oziroma za 30 do 70 % resnične cene dela). Izjemno grabežljivost predstavlja primer zasebnega obrtnika-elektrikarja, ki je za organizacijo združenega dela, ki ni imela deviz za uvoz vodoodpornega kabla, le-tega kupil v Avstriji ter na podlagi zaračunanih stroškov pridobil skupno kar za 124 000 din premoženjske koristi v enem samem dnevu. Sploh se v zvezi z nevestnim gospodarjenjem pojavljajo tudi vprašanja slabe organiziranosti dela, neproduktivnosti in podobnih ravnanj, ki so na robu kaznivosti. Pri tem bi se morali zamisliti tudi o velikem številu neracionalnih trgovinskih predstavništev v tujini ter o mnogih izgubah naših organizacij združenega dela. Sploh bi morali glede nevestnega gospodarjenja zaostri merila, kritično ocenjevati poslovni riziko ter ugotavljati kazensko odgovornost pri velikih škodah, kar se sedaj v praksi praviloma ne pojavlja.

V zaostrenih razmerah gospodarjenja, ko se dviguje skupinski interes, da se prebrodijo težave, kar je sicer v vsakem primeru pohvalno, pa se pogosto pojavi tudi skupinski egoizem posameznih skupin, ki sega v nezakonitosti. Tako se pojavljajo posamični primeri neupravičenega

zviševanja cen nad zakonitimi, zadrževanja blaga v prodajalnah, lažnega prikazovanja škode pri požarih (v enem primeru je TOZD prijavila za 475 000 din več škode, kot je bila dejanska) in podobno. »Koristne malverzacije«,⁷ ki so bile predvsem opazne v že omenjenem obdobju tako imenovanega liberalnega gospodarjenja, so se v določeni obliki pokazale tudi v zadnjih letih. To je predvsem vidno pri gospodarskih prestopkih. Tako organizacije združenega dela zvišujejo cene na ta način, da jih oblikujejo po samoupravnih sporazumih, h katerim pristojni organi niso dali soglasja. Pri tem se pojavlja izsiljevanje organizacij, ki so zašle v stisko in morajo pristajati na višje cene. Podpisovanje takih samoupravnih sporazumov je največkrat pogoj, da je določene proizvode sploh mogoče kupiti. Oblika povečanja cen prek samoupravnih sporazumov postaja praksa med organizacijami združenega dela. Pri tem se izigrava osnovno načelo samoupravnega sporazumevanja o združevanju dela in sredstev, ki ima za cilj uresničevanje skupnih interesov v povezovanju združenega dela in je z njim uvedena udeležba v skupno ustvarjenem dohodku in skupni riziko.

Tovrstne zlorabe se nedvomno pojavljajo tudi v zunanji trgovini, vendarle jih organi za notranje zadeve odkrijejo le manjše število, kar je tudi razumljivo, saj je odkrivanje teh kaznivih dejanj izredno težko. V organizacijah združenega dela se pojavljajo primeri lažnega prikazovanja nižje vrednosti blaga in napačnega deklariranja blaga zaradi izognitve ali zmanjšanja carine, zvezne prometne davke izigravajo z lažnim uvozom blaga široke potrošnje kot blaga za reprodukcijo, devizne pravice dosega tudi s fiktivnim izvozom blaga, prav tako pa tudi pridobivajo izvozne premije na podlagi deklariranja re-exportnega blaga kot blaga domačega izvora. Sedanje restrikcije pri pridobivanju ustvarjenih deviznih sredstev povzročajo tudi ustvarjanje nedovoljenih skladov v tujini, konsignacijsko prodajo z nakazovanjem provizije za sklenjene pogodbe na račun v tujini in podobno.⁸

Kazniva dejanja kršitve enotnosti jugoslovanskega trga niso bila odkrita. To pa ne pomeni, da v praksi ne nastajajo tudi špekulativna ravnanja odgovornih in uradnih oseb, ki pomenijo ogrožanje enotnosti jugoslovanskega trga, ustvarjanje monopolnih položajev in podobne zlorabe pooblastil. Problem kršitve enotnosti

⁷ Pečar, stran 273—274 (I.).

⁸ Tuškej, stran 4.

trga bo potrebno v prihodnje še bolj proučiti, ker je tesno povezan s stabilizacijskimi ukrepi v našem gospodarstvu.⁹

Zunanji napadi na družbeno premoženje

Napadi na družbeno premoženje so izredno pogosti s strani oseb, ki niso v delovnem razmerju pri oškodovanih organizacijah. Ob teh primerih kaznivih dejanj pa žal lahko ugotavljamo tudi izredno slabo fizično zavarovanje družbenega premoženja, kar mnogokrat omogoči storitev kaznivega dejanja.

V preteklih letih se je pojavilo veliko število goljufij s hranilnimi knjižicami. Pri tem pa je ugotovljeno tudi malomarno opravljanje delovnih nalog delavcev v nekaterih bankah in poštah, kar je storilcem omogočilo, da so si s ponarejenimi hranilnimi knjižicami, čeprav je bila ponareditev opazna na prvi pogled, pridobili premoženjsko korist v velikih zneskih.

V lanskem letu se je pojavilo tudi precej tako imenovanih »kreditnih goljufij«. Takšne goljufije so zlasti pogoste pri kreditih, najetih na podlagi prodaje deviznih sredstev. Med storilci so pretežno različni obrtniki, kot so avtoprevozniki, mehaniki, kleparji in drugi. Višina kreditov, ki jih pridobe in potem ob roku ne odplačujejo, se giblje do 250 000 din, v nekaterih primerih pa celo do 500 000 din.

V porastu so tudi zavarovalniške goljufije. Pojavljajo se na podlagi lažnih opisov prometnih nezdod, bodisi s prijavo neznanega povzročitelja prometne nesreče ali pa s povezavo z nevpoletenim zavarovancem, ki je pripravljen prevzeti krivdo nase.

Poseben problem so izdaje nekritega čeka v promet. V lanskem letu je bilo za to kaznivo dejanje obtoženih 528 oseb, kar je okrog 61 % več kot leto poprej. Nedvomno je na porast teh kaznivih dejanj največ vplival realen padec osebnega standarda, saj na ta način skušajo storilci premostiti finančne težave ali pa si izboljšati finančni položaj. Tako storilci izdajo nekrite čeke pretežno zato, da se začasno ob finančnih težavah samovoljno kreditirajo in negativni saldo kasneje poravnajo. Med storilci najdemo največ mladih ljudi, med njimi veliko število delavcev iz drugih republik in pokrajin, začasno zaposlenih v Sloveniji, mater samohranilk, pa tudi delavce bank. Zlasti slednji spretno izkoriščajo

razmere v bankah, ki jih dobro poznajo, predvsem neažurnost poslovanja. Tako so si npr. delavci banke, ki so imeli na razpolago čekovne blankete, pridobili v treh mesecih kar za 684 000 dinarjev premoženjske koristi. Posamezni storilci zaidejo v negativni saldo tudi za visoke zneske, npr. do 200 000 din. Nek obrtnik je izdajal čeke celo v večmilijonskih zneskih, da si je opremil delavnico. Storilci pri teh kaznivih dejanjih izkoriščajo počasno poslovanje in slabo evidenco bank. Banke so sicer uvedle že različne samozaščitne ukrepe za preprečevanje teh kaznivih dejanj, vendarle to očitno še ni bilo dovolj. Preprečevanje teh kaznivih dejanj pa je očitno možno predvsem z učinkovitimi preprečevalnimi ukrepi, torej z ukrepi v samem bančnem poslovanju.

Kršitve v blagovnem prometu

Izven organizacij združenega dela je najbolj ogrožen blagovni promet, in sicer zaradi širjenja tihotapstva in nedovoljene trgovine, zadrževanja blaga v prodajalnah in dajanja prednosti kupcem.

Od leta 1978 naprej ugotavljamo naraščanje posamičnega in organiziranega tihotapstva. V letu 1979 so uvozne omejitve povzročile pravi izbruh tovrstnega kriminala, saj so se ob pomanjkanju določenih vrst blaga na našem trgu pokazale kot pravi kriminogeni dejavnik. Pojavilo se je več tihotapskih skupin, ki so prek državne meje prenašale predvsem velike količine kave ter tehničnih predmetov, katerih uvoz je prepovedan oziroma omejen (televizorji, hi-fi aparature, barvni filmi itd.). Prav omejitveni carinski ukrepi v letu 1978 so povzročili tihotapljenje kave v velikem obsegu. Načrtovan je bil sicer precejšnji devizni prihranek zaradi uvoznih omejitev, povzročena pa je bila mnogo večja škoda, sprva ob velikanskem povečanju legalnih nakupov v sosednjih državah, nato pa prek številnih novih tihotapskih kanalov. S tem je bil povzročen precejšen odliv deviz v tujino, ogrožena je bila carinska zaščita države. S tihotapljenjem kave prek italijanske in avstrijske meje so se ukvarjali vsi povprek, od profesionalnih kriminalcev do bolj ali manj naključnih potnikov v tujino. V tujini so kupovali cenejšo kavo najslabše kakovosti ter se jim je s tem odprl nov vir zaslužka. Od tihotapstva se kazniva dejanja nato nadaljujejo z nedovoljeno trgovino po vsej Jugoslaviji. Ljudje, ki živijo ob meji, so

⁹ Horvat, stran 469—472.

se zaradi tihotapljenja zgražali in nedvomno je naš ugled v tujini zaradi tega trpel. To so s pridom izkoriščali v svojo korist trgovci na drugi strani meje kakor tudi Jugoslaviji nenaklonjeni krogi.

V zadnjem obdobju je prišlo do novih carinskih omejitev ter do oteženega prehoda državne meje zaradi uvedbe obveznih depozitov. To je povzročilo, da so se enostavnejše oblike tihotapljenja spremenile v boljše organizirano tihotapstvo. Poleg večje organiziranosti je pri carinskih kaznivih dejanjih ugotovljena večja povezanost storilcev ter premik od tihotapljenja tekstilnega blaga, zlasti kavbojk, k tehničnim predmetom, kavi, zlatu in podobnim. Tihotapstvo sedaj v glavnem poteka preko ilegalnih prehodov čez mejo, del pa še vedno kot klasično tihotapljenje prek carinskih prehodov. V zadnjem obdobju je ugotovljeno, da so med storilci carinskih kaznivih dejanj z visokim deležem zastopane brezposelne in že večkrat kaznovane osebe ter šoferji vlačilcev v mednarodnem prevozu. Tako so npr. na avstrijsko-jugoslovanski meji v pragovih treh osebnih avtomobilov odkrili prek 4000 ročnih digitalnih ur in prav toliko baterij za takšne ure. Na istem območju je voznik avtobusa, ki je ob petkih vozil zdomce na tedenske dopuste v našo državo iz Zvezne republike Nemčije hkrati tihotapil blago v vrednosti prek 150 000 dinarjev. Odkrita sta bila tudi dva šoferja delovne organizacije, ki sta pri mednarodnem transportu med tovorom prepeljala v našo državo 21 barvnih televizijskih sprejemnikov in več vrtnih ter brusilnih strojev in drugih tehničnih predmetov. Blago sta pred carinjenjem raztovorila in ga razprodala. Pri tihotapljenju je zlasti nevarna povezava med tihotapci in carinskimi delavci, kar je v nekaterih primerih tudi bilo odkrito.

Ni naključje, da se je ob pomanjkanju določenega blaga široke potrošnje razbohotila tako imenovana »črna borza« kot izredno trdovraten pojav, ki ga bomo težko odpravili. V lanskem letu so kazniva dejanja nedovoljene trgovine narasla kar za 125 %. Ob težavah s preskrbo se seveda pojavljajo tudi zaloge v trgovinah in favoriziranje posameznih kupcev. Takšna dajanja prednosti kupcem so bila ugotovljena pri prodaji kave in pri prodaji kurilnega olja prek vrstnega reda. Nadaljnje pričakovanje resnih težav pri preskrbi prebivalstva nas opozarja, da bomo s temi pojavi še soočeni, da pa jih bo težko povsem odpraviti, dokler ne bodo odpravljene vzroki za njihovo nastajanje.

Nezakonito kupčevanje z devizami

Pri kupčevanju z devizami je razmeroma malo odkritih kaznivih dejanj, čeprav število teh kršitev nedvomno ni majhno. Odkrivanje je sicer težavno, saj se po veljavnih deviznih predpisih izvor deviz ne ugotavlja, to pa daje možnost občanom, da tudi nezakonito pridobljene devize »legalizirajo« s tem, da jih položijo na hranilno knjižico, po tem pologu pa tako ali tako z njimi razpolagajo.

V lanskem poletju se je izredno razpasel tako imenovani zasebni kliring. Na Jadranu so se v poletni sezoni lanskega leta namreč pojavila prava odkupna mesta in je nakup deviz od inozemskih turistov potekal skoraj legalno. Od teh turistov so odkupovali Jugoslovani devize že takoj po prihodu v Jugoslavijo, pravi trg se je ustvaril v kampih vzdolž jadranske obale; prav tako so devize odkupovali receptorji v hotelih. V ekspozituri banke ob italijanski meji je tako 7 delavcev zamenjavalo devize, ki jih niso evidentirali kot odkup prek blagajne, strankam pa so potrdila o odkupu deviz dajali le na izrecno zahtevo. Več kot tri leta je tako posloval tudi menjalec tujih valut v obmejni menjalnici.

Nerealni tečaj dinarja tudi sicer vzpodbuja menjavo dinarjev v devizna sredstva. Iz nekaterih območij Jugoslavije, kot npr. SAP Kosovo in Makedonija, so bili v Slovenijo speljani pravi posredniški kanali. Tako je npr. skupina 13 ljudi kupovala v Tetovu devize ter jih na Gorenjskem prodajala. Skupno je bilo tako preprodanih 450 000 DM. Preprodajalci deviz iz Kosova so se pojavili tudi v Ljubljani.

Glede na izkušnje preteklih turističnih sezon lahko ocenjujemo, da bi bilo na tem področju potrebno okrepiti predvsem preprečevalno dejavnost, da ne bi več prihajalo do množičnih nakupov deviz od tujih turistov. Tudi dodatno sprejeti predpisi¹⁰ pomenijo zaostritev zakonodaje na tem področju ter strožje zatiralne ukrepe, kar vse naj bi zavrlo ta množični pojav.

Davčne zatajitve

Poseben problem v naši družbi pomenijo zatajitve davkov in drugih družbenih dajatev. Bogačenje na račun družbe se najbolj razrašča z zatajevanjem davščin, z opravljanjem neprijav-

¹⁰ Glej npr. zakon o spremembah in dopolnitvah zakona o deviznem poslovanju in kreditnih odnosih s tujino. Uradni list SFRJ, št. 27/82.

ljenih obrti oziroma opravljanjem obrti prek več fiktivnih obrtnikov, ki posodijo le svoje ime.

Zlasti se zapleta odkrivanje tovrstnih kaznivih dejanj, ker jih uprave za družbene prihodke odkrijejo izredno malo. Sklepamo celo, da gre lahko tudi za določeno politiko teh organov, verjetno pa tudi njihovih občin, ki se v nekaterih primerih boje, da bi ob strožjem nadzoru začeli obrtniki objavljeni obrti in odhajati drugam, kjer so manj strogi. Tudi odkrite zadeve se zapletajo in v kazenskih preiskavah dolgo trajajo. Zato so podani tudi objektivni razlogi, saj gre večkrat za precej obsežne in komplicirane zadeve, pomanjkanje ustreznih izvedencev davčne stroke, njihovo počasno delo in podobno.

Med storilci tovrstnih kaznivih dejanj se sicer večkrat pojavijo zasebni obrtniki, ki prikazujejo manjši promet in večje stroške, torej manjši dohodek pri davčnih napovedih. V posameznih primerih so se tako storilci skušali izogniti plačilu davščin tudi za preko 3 000 000 dinarjev.

V sedanjih razmerah je družba še posebej zainteresirala za ustrezno davčno politiko in spoštovanje davčnih predpisov. Problemi so se pokazali že pri visokem znesku neizterjanih davkov. Novo sprejeti predpisi so še posebej zaostriili odgovornost posameznikov, saj je bila v zakon uvedena celo davčna obveznost tako imenovanih šušmarjev.¹¹ Nedvomno lahko v prihodnje pričakujemo doslednejši nadzor davčnih organov ter zaostritev prisile na tem področju.

Sklep

Gospodarski kriminal v vseh svojih oblikah pomeni glede na omenjene pojavne oblike v današnjih razmerah posebno nevarnost, saj je ne-

¹¹ V zakonu o davkih občanov, Uradni list SRS, št. 42/2.

posredna ovira za stabilizacijska prizadevanja. Ne le tista kazniva dejanja, ki neposredno ogrožajo stabilizacijo (koristne malverzacije, motnje na trgu, dajanja prednosti kupcem, tihotapstvo in nedovoljena trgovina itd.), tudi siceršnje naraščanje drobnega gospodarskega kriminala slabi zakonitosti poslovanja, moralno razkrajajo odnos do družbene lastnine¹² in s tem otežuje izvedbo stabilizacijskih ukrepov. Vprašamo se lahko, kam vodi nadaljnje razraščanje tovrstne kriminalitete, če se bo povečala v tempu zadnjih treh let. Znašli se bomo lahko v položaju, ko ne bomo imeli več možnosti in ne sredstev za preprečevanje tega zla.

Glede na splošna družbena prizadevanja na tem področju lahko pričakujemo v prihodnjem obdobju zaostreno zatiralno delovanje organov odkrivanja in pravosodnih organov. Ob tem pa se moramo zavedati, da se gospodarska kriminaliteta zgolj ob zatiralnem delovanju ne bo bistveno zmanjšala. Potrebno je predvsem tudi preprečevalno ukrepati in odpravljati vzroke za nastanek tovrstne kriminalitete. Vsekakor z delovanjem samoupravnih delavskih kontrol, pa tudi drugih samoupravnih organov ne moremo biti zadovoljni, saj bi ti z ustrezno preprečevalno akcijo lahko v združenem delu preprečili marsikatero kaznivo dejanje, kot je bilo že ob posameznih oblikah kaznivih dejanj omenjeno.¹³ Povsem jasno je namreč, da omenjenega razraščanja gospodarske kriminalitete pravosodni organi sami ne moremo odpraviti, kajti odpravimo ga lahko le z ustreznim odpravljanjem vzrokov zanj.¹⁴ To pa sovpada z nekaterimi ukrepi gospodarske stabilizacije, ki so prav tako usmerjeni k odkrivanju vzrokov za negativna gibanja v gospodarstvu.

¹² Pihler, stran 17—21.

¹³ Pečar, stran 1672 (II.).

¹⁴ Rems, stran 184—185.

UPORABLJENI VIRI

1. Deisinger Mitja: Gospodarski kriminal v zunanji trgovini, **RKK**, Ljubljana, št. 1/74, str. 14—19.
2. Di Gennaro Giuseppe, Vetere, Eduardo: Gospodarska kriminaliteta, definicijska vprašanja (prevod), **RKK**, Ljubljana, št. 4/78, str. 302—318.
3. Gozze-Gučetić, Vuko: Kazensko-pravna zaščita ekonomske stabilizacije, **JRKKP**, Beograd, št. 3—4/81, str. 455—472.
4. Pečar, Janez: Podjetniško-skupinska (gospodarsko-poslovna) odklonkost, **RKK**, Ljubljana, št. 4/79, str. 270—282, (I.).
5. Pečar, Janez: Spoštljivost (gospodarske) kriminalitete in reakcija nanjo, **Teorija in praksa**, Ljubljana, št. 11—12/79, str. 1657—1675, (II.).
6. Pihler, Stanke: Družbena zavest in gospodarska kriminaliteta, **RKK**, Ljubljana, št. 1/79, str. 15—22.
7. Pogovori Naših razgledov — z M. Deisingerjem; Gospodarski kriminal na tehtnici, **Naši razgledi**, Ljubljana, št. 9/77, str. 229, 240.
8. Poročila Javnega tožilstva SR Slovenije za leta 1972—1982.

9. Rems, Anton: Gospodarska kriminaliteta in njen vpliv na oblikovanje pravnega varstva jugoslovanskega gospodarstva, **RKK**, Ljubljana, št. 3/81, str. 183—185.
10. Stezinar, Anton: Nevarne oblike gospodarske kriminalitete, **RKK**, Ljubljana, št. 2/73, str. 152 do 159.
11. Tušek, Marko: Gospodarska kriminaliteta in kriminaliteta belega ovratnika (pojmovne opredelitve), **RKK**, Ljubljana, št. 3/79, str. 173—185.
12. Tuškej, Franc: Pojavne oblike gospodarske kriminalitete, gradivo s seminarja o kazenskoopravnih vprašanjih gospodarske kriminalitete na Bledu 7.—9./10 1982, Ljubljana, 1982, 10 str.

UDC 343.37

Economic Crime in SR Slovenia

Deisinger, Mitja, Aid to the Public Prosecutor of the SR Slovenia, Public Prosecutor Office of the SR Slovenia, Ljubljana

Economic crime in Slovenia as well as in other parts of the country has increased. After a period of liberal economy during 1968—1972 when foreign-trade crime in particular expanded greatly, economic crime began to decline after 1976, while for the last three years it has again been on the increase. The reason for this lies above all in harder economic conditions and in the decline of the personal standard of living.

In organizations of associated labour this crime appears in three forms: as a personal appropriation of social means, as business mismanagement and as group benefit-making for the profit of a business

organization. External assaults on social property appear in the form of various frauds with savings-books, raising credits, car insurances and issuing bad checks. In goods traffic, smuggling, illicit commerce, keeping back goods in stores and favouring individual buyers have spread. There is also much of illegal traffic in foreign currency and tax evasions.

It will not be possible to abolish economic crime only with law enforcement but rather with more effective preventive action; and above all it will be necessary to eliminate the causes which generate this kind of crime.